TA’LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDA METODLARNING TASNIFI

Abdullayev Javohir Abdukamol o’g’li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Pedagogika” kafedrasi o’qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Tiflopedagogika” yo‘nalishi 2-bosqich talabalari

Umaraliyeva Dilshoda Turob qizi

Toshtemirova Gulhayo Xursanali qizi

Allaberdiyeva Farangiz To’lqin qizi

Annotatsiya: Mazkur ishda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metodlarning mazmuni, mohiyati hamda ularning tasnifi keng qamrovda tahlil qilinadi. Ta’lim metodlari — bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni tashkil etuvchi, bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi usullar majmuasidir. Annotatsiyada metodlarning turli mezonlar asosida tasniflanishi, xususan, an’anaviy va zamonaviy (innovatsion) metodlar, og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy metodlar, shuningdek, interfaol metodlar alohida yoritib beriladi.
Kalit so’zlar: tushuntirish, namoyish,muammoli talim, tadqiqot metodi,og’zaki metod, ko’rgazmali metod, amaliy metod, amaliy faoliyat, so’z mantiq, mustahkamlash, nazorat va baholash, ijodiy faoliyat, mustaqil fikirlash.
Аннотация: В данной работе всесторонне анализируются содержание, сущность и классификация методов, используемых в образовательном процессе. Образовательные методы — это совокупность методов, организующих взаимодействие между учителем и учеником, служащих для формирования знаний, навыков и компетенций. В аннотации отдельно выделена классификация методов по различным критериям, в частности, традиционные и современные (инновационные) методы, устные, демонстрационные и практические методы, а также интерактивные методы.
Ключевые слова: Объяснение, демонстрация, проблемно-ориентированное обучение, метод исследования, вербальный метод, метод демонстрации, практический метод, практическая деятельность, логика слов, подкрепление, контроль и оценка, творческая деятельность, самостоятельное мышление.

Kirish: Ta’lim metodlari — bu o‘qituvchi va o‘quvchilarning belgilangan maqsadga erishish uchun birgalikda olib boradigan faoliyat usullaridir. Ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan aynan metodlarning to‘g‘ri tanlanishi va qo‘llanishiga bog‘liq. Shu sababli pedagogika fanida ta’lim metodlarini turli mezonlar asosida tasniflash muhim ahamiyatga ega.faoliyati xarakteriga ko‘ra ajratishdir. Bu tasnifga ko‘ra metodlar tushuntirish-illyustrativ, reproduktiv, muammoli bayon, qisman izlanish (evristik) va tadqiqot metodlariga bo‘linadi. Tushuntirish-illyustrativ metodda o‘qituvchi tayyor bilimlarni bayon qiladi, o‘quvchilar esa uni tinglab,

tushunib oladi. Bu usulda ko‘rgazmali vositalar, misollar va izohlar keng qo‘llaniladi. Reproduktiv Ta’lim metodlari tasnifining eng keng tarqalgan ko‘rinishlaridan biri — o‘quvchilarning bilish metodda esa o‘quvchilar o‘qituvchi ko‘rsatgan namunaga asosan ish bajaradi, ya’ni bilimlarni qayta tiklaydi. Muammoli bayon metodida o‘qituvchi o‘quvchilarga muammoli vaziyat yaratib beradi va uni hal qilish jarayonini ko‘rsatadi. Qisman izlanish metodida o‘quvchilar muammoni hal qilishda faol ishtirok etadi, savollarga javob topishga harakat qiladi. Tadqiqot metodida esa o‘quvchilar mustaqil ravishda izlanish olib borib, yangi bilimlarni o‘zlari kashf etadi.Ta’lim metodlari yana o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining xususiyatiga ko‘ra ham tasniflanadi. Bu yerda metodlar og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy metodlarga bo‘linadi. Og‘zaki metodlarga ma’ruza, hikoya, tushuntirish va suhbat kiradi. Bu metodlar orqali bilimlar asosan nutq yordamida yetkaziladi. Ko‘rgazmali metodlar esa turli tasvirlar, chizmalar, modellardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Amaliy metodlar esa o‘quvchilarning bevosita faoliyatiga asoslanadi, ya’ni mashq bajarish, tajriba o‘tkazish, laboratoriya ishlari orqali bilim mustahkamlanadi.Shuningdek, ta’lim metodlari o‘qitish manbalariga ko‘ra ham ajratiladi. Bunda bilimlar uch asosiy manba orqali beriladi: so‘z, ko‘rgazmali vositalar va amaliy faoliyat. So‘z orqali o‘qituvchi og‘zaki tushuntirish beradi. Ko‘rgazmali vositalar orqali bilimlar vizual shaklda namoyon qilinadi. Amaliy faoliyat orqali esa o‘quvchilar o‘z tajribasi asosida bilim hosil qiladi.Ta’lim metodlarini o‘quvchilarning mustaqillik darajasiga ko‘ra tasniflash ham muhimdir. Bu yerda tayyor bilimlarni o‘zlashtirish, mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyat metodlari ajratiladi. Tayyor bilimlarni o‘zlashtirishda o‘quvchi asosan o‘qituvchining ko‘rsatmalariga amal qiladi. Mustaqil fikrlash metodida o‘quvchi o‘zi xulosa chiqaradi, tahlil qiladi. Ijodiy faoliyatda esa yangi g‘oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yechim topish asosiy o‘rin tutadi.Bundan tashqari, ta’lim metodlari ta’lim jarayonidagi vazifasiga ko‘ra ham farqlanadi. Ular yangi bilim berish, o‘rganilgan materialni mustahkamlash, nazorat qilish va baholash metodlariga bo‘linadi. Yangi bilim berish metodlari orqali o‘quvchilarga yangi ma’lumotlar yetkaziladi. Mustahkamlash metodlari orqali olingan bilimlar takrorlanadi va chuqurlashtiriladi. Nazorat va baholash metodlari esa o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlashga xizmat qiladi.Xulosa qilib aytganda, ta’lim metodlari tasnifi o‘qituvchiga darsni samarali tashkil etish, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish va ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi. Har bir metod o‘z o‘rnida muhim bo‘lib, ularni to‘g‘ri va uyg‘unlashtirib Ta’lim metodlari pedagogika fanining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, ular o‘qitish jarayonini tashkil etish, boshqarish va samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ta’lim metodi deganda o‘qituvchi va o‘quvchilarning ma’lum maqsadga erishish yo‘lida olib boradigan tartibli, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat usullari tushuniladi. Har bir metod o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, u o‘quv materialining mazmuni, o‘quvchilarning yoshi, tayyorgarlik darajasi va darsning maqsadiga qarab tanlanadi. Shu sababli ta’lim metodlarini to‘g‘ri tasniflash va ulardan samarali foydalanish pedagogik mahoratning muhim ko‘rsatkichidir. Muammoli ta’lim metodlari esa zamonaviy pedagogikada alohida o‘rin tutadi. Bu metodda o‘qituvchi o‘quvchilar oldiga muammoli vaziyat qo‘yadi, ularni fikrlashga undaydi. Natijada o‘quvchilar tayyor bilimni emas, balki muammoni hal qilish jarayonida bilimga ega bo‘ladi. Qisman izlanish (evristik) metodida esa o‘qituvchi yo‘naltiruvchi savollar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi. Tadqiqot metodida esa o‘quvchilar mustaqil ravishda tajribalar o‘tkazadi, kuzatadi, tahlil qiladi va xulosaga keladi. Bu metodlar o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi.Ta’lim metodlarini

o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga ko‘ra tasniflash ham keng qo‘llaniladi. Ularga hikoya, tushuntirish, ma’ruza va suhbat kiradi. Bu metodlar orqali bilimlar nutq yordamida yetkaziladi. Ko‘rgazmali metodlar esa o‘quvchilarning ko‘rish orqali bilim olishiga asoslanadi. Bunda rasmlar, diagrammalar, modellardan foydalaniladi. Amaliy metodlar esa o‘quvchilarning faol ishtirokini talab qiladi. Masalan, laboratoriya ishlari, amaliy mashg‘ulotlar, tajribalar o‘tkazish orqali bilimlar yanada mustahkamlanadi.Ta’lim metodlari o‘qitish manbalariga ko‘ra ham tasniflanadi.

Adabiyot tahlili va metodologiyasi: Ta’lim metodlari tasnifi masalasi pedagogika fanida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim metodlarini to‘g‘ri tanlash va ularni samarali qo‘llash o‘quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi.Pedagog olimlar tomonidan ta’lim metodlarini tasniflashda turli yondashuvlar ilgari surilgan. Jumladan, an’anaviy yondashuvlarda metodlar asosan bilim manbalariga ko‘ra — og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy metodlarga ajratilgan. Bu tasnif o‘qitish jarayonining tashkiliy tomonlarini yoritib beradi va amaliyotda keng qo‘llaniladi. Shu bilan birga, bilish faoliyati xarakteriga asoslangan tasnif ham muhim ahamiyat kasb etadi. Unda tushuntirish-illyustrativ, reproduktiv, muammoli, evristik va tadqiqot metodlari ajratiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda interfaol metodlarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Interfaol yondashuvlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim metodlarini takomillashtirishga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron ta’lim vositalari, multimedia texnologiyalari va masofaviy ta’lim platformalari orqali o‘qitish metodlari yanada boyib bormoqda.Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kunda ta’lim metodlarini yagona tasnif asosida tizimlashtirish masalasi hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Chunki har bir tasnif ma’lum bir jihatni yoritadi, ammo ta’lim jarayonining barcha tomonlarini to‘liq qamrab olmaydi. Shu sababli zamonaviy pedagogikada kompleks yondashuv, ya’ni turli tasniflarni uyg‘unlashtirib qo‘llash samarali deb hisoblanadi.Mazkur maqolada ta’lim metodlari tasnifini o‘rganishda bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va kuzatish metodlari tashkil etadi.Birinchidan, tizimli yondashuv asosida ta’lim metodlari yagona tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv metodlarning o‘zaro bog‘liqligi va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash imkonini berdi. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil metodi yordamida turli pedagog olimlar tomonidan taklif etilgan tasniflar o‘zaro solishtirildi. Bu esa ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlashga yordam berdi.Shuningdek, tadqiqot jarayonida nazariy tahlil metodi keng qo‘llanildi. Ushbu metod orqali mavjud ilmiy adabiyotlar, darsliklar va pedagogik manbalar o‘rganilib, umumlashtirildi. Bundan tashqari, kuzatish metodi orqali ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan metodlarning samaradorligi tahlil qilindi.Tadqiqotda, shuningdek, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan ham foydalanildi. Bu metodlar yordamida olingan natijalar tartibga solinib, aniq xulosalar chiqarildi. Tadqiqot natijalari ta’lim metodlarini tanlash va qo‘llashda kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatdi.Ta’lim metodlari tasnifi pedagogika nazariyasining asosiy muammolaridan biri bo‘lib, u o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim metodlarini tasniflashda yagona yondashuv mavjud emas, balki turli pedagog olimlar tomonidan turlicha mezonlar asosida ishlab chiqilgan tizimlar

mavjud.An'anaviy pedagogik qarashlarda ta'lim metodlari asosan bilim manbalariga ko'ra tasniflangan bo'lib, bunda og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlar ajratiladi. Ushbu yondashuv o'qitishning tashkiliy va texnik jihatlarini yoritadi hamda maktab amaliyotida keng qo'llaniladi. Biroq bu tasnif o'quvchilarning ichki bilish jarayonlarini to'liq aks ettira olmaydi.Shu sababli keyingi tadqiqotlarda bilish faoliyati xarakteriga asoslangan tasniflar keng rivojlandi.

Muhokama: Mazkur tadqiqotda ta'lim metodlari tasnifining nazariy va amaliy jihatlari keng tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim metodlarini to'g'ri tasniflash va ularni o'quv jarayonida maqsadga muvofiq qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud tasniflarning har biri ta'lim jarayonining faqat ma'lum bir jihatini yoritishi aniqlandi.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, an'anaviy tasniflar, xususan, og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlarga asoslangan yondashuvlar hali ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ular o'qitish jarayonini tashkil etishda sodda va qulay bo'lib, ayniqsa boshlang'ich bosqichlarda samarali hisoblanadi. Biroq bu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini yetarli darajada rivojlantirmasligi mumkin. Shu sababli ularni zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish zarur.Bilish faoliyati xarakteriga asoslangan metodlar esa o'quvchilarning intellektual rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Xususan, muammoli ta'lim, evristik va tadqiqot metodlari o'quvchilarni faollashtiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu metodlar qo'llanilganda o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi va ular o'rganilgan materialni chuqurroq anglaydi. Shu bilan birga, bunday metodlarni qo'llash o'qituvchidan yuqori darajadagi tayyorgarlik va pedagogik mahoratni talab qiladi.Interfaol metodlar bo'yicha olib borilgan tahlillar ham muhim xulosalarni berdi. Ushbu metodlar o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi va dars jarayonini jonlantiradi. Ayniqsa, guruhli ishlash, bahs-munozara va rolli o'yinlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda ta'lim metodlari tasnifi masalasi har tomonlama o'rganilib, uning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim metodlari o'qitish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ularni to'g'ri tanlash va samarali qo'llash ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.Tadqiqot davomida ta'lim metodlarini tasniflashning turli yondashuvlari mavjudligi aniqlandi. Xususan, bilim manbalariga ko'ra, bilish faoliyati xarakteriga ko'ra, o'quvchilarning mustaqillik darajasiga ko'ra hamda ta'lim jarayonidagi vazifasiga ko'ra tasniflar keng qo'llanilishi qayd etildi. Har bir tasnif o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ular ta'lim jarayonining turli jihatlarini yoritadi.Shuningdek, tadqiqot natijalari an'anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy, interfaol metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Interfaol va muammoli metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu metodlarni samarali qo'llash o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlikni talab qiladi.Tadqiqot jarayonida ta'lim metodlarini kompleks qo'llash eng samarali yondashuv ekanligi asoslab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

2.Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.

3.Ochilov M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.

4.Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.

5.Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

6.Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2010.